

Ca Từ

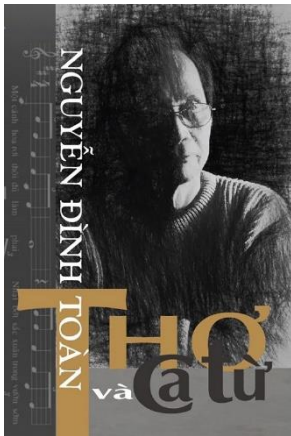
Song Thao

Hàn huyền với Diễm Liên.

Trong một đêm nhạc thánh phòng trình bày nhạc Từ Công Phụng và Ngô Thụy Miên được tổ chức tại Vancouver, Canada, ít năm trước đây với sự có mặt của hai nhạc sĩ, tôi có tham dự. Phần đầu các ca sĩ hát nhạc của họ Từ, phần sau nhạc của họ Ngô, có nghỉ giải lao ở giữa. Trong giờ giải lao, tôi vào sau sân khấu để hàn huyền với ca sĩ Diễm Liên. Chúng tôi đang nói chuyện thì nhạc sĩ Ngô Thụy Miên đi ngang qua, nói với Diễm Liên:

- Nhớ hát đúng lời nhạc nhé!

Diễm Liên le lưỡi, cười. Tôi giữ ý đi ra cho cô... ôn bài.

Bìa cuốn “Thơ và Ca Từ » của Nguyễn Đình Toàn.

Ca từ của một bản nhạc là công trình tim óc của một nhạc sĩ, được trau chuốt không kém phần nhạc. Nhà thơ Nguyễn Đình Toàn đã cho in cuốn sách “**Thơ & Ca Từ**” được ra mắt tại nhà sách Tự Lực vào ngày 23/4/2022 vừa qua. Phần ca từ được in không có nhạc. Điều này chứng tỏ phần ca từ của một bản nhạc là những gửi gắm thiết tha của tác giả vào tác phẩm, được họ rất trân trọng.

Có lẽ chúng ta nên dừng lại để nói chút đỉnh về ca từ của Nguyễn Đình Toàn. Chúng ta biết tới họ Nguyễn qua văn xuôi và thơ. Ít ai biết ông đã học và mê nhạc từ lúc còn nhỏ. Mong của ông là thành nhạc sĩ nhưng ông đã đi lạc vào văn chương. Ông làm thơ từ hồi nhỏ nên ca từ của ông cũng là thơ. Nhạc được ông cho phổ biến rất hạn chế vì theo ông, không phải ai cũng cuer mang được nhạc do ông sáng tác.

Nhà thơ/ Nhạc sĩ Nguyễn Đình Toàn (Hình: Trịnh Thanh Thủy)

Vậy mà nhạc của ông cũng bị chép sai lời. Trong bài viết “**Xuân Cười Trên Căn Gác Nhà Nguyễn Đình Toàn**”, tác giả Trịnh Thanh Thủy đã chuyện trò với ông về những ca từ bị ghi sai của ông.

“Tôi cho ông biết trên mạng họ để lời bài hát của ông rất nhiều nhưng để sai lời cũng lắm. Tôi hỏi ông vài chữ trong bài “Chiều Trong Tủ” mà tôi nghĩ ca sĩ đã hát sai như “Trong đau thương tóc người cứng khô.” Tôi hỏi:

- ‘cứng khô,’ phải không chú?

Ông bảo:

- Đúng là ca sĩ hát sai, ‘cứng khô’ mới đúng. Trong tù suốt 365 ngày—một năm, lúc nào trong đầu cũng như có lửa, muốn phụt khói ra khỏi đầu. Không có tóc nào chịu nổi nên cái tóc nó cũng khô róc đi. Còn chữ ‘Vàng mây trắng’ không đúng. ‘Vòng mây trắng’ mới đúng. ‘Vòng mây’ là loại mây nhẹ hơn, mây không tạo thành ‘vàng’. Họ viết: ‘Ta nghe ra trong niềm xót xa,’ ‘Ta nghe ra trăm niềm xót xa’ mới đúng”. Ông cắt nghĩa thêm câu ‘Tay quơ ngang vết hằn năm tháng’ bằng cách giơ tay lên quơ ngang vầng trán, và vầng trán ông hiện ra với những nét nhăn ngày tháng đã ghi dấu trên tuổi tác người”. Còn câu cuối, ‘Cho đêm mù, một cơn đau dài’ bị ghi sai là ‘Cho đêm mờ, một cơn đau dài.’ Chú dùng chữ ‘mù’ mạnh hơn chữ ‘mờ,’ vì nếu ‘đêm mờ’ nghe nó yếu, không đủ mạnh.

Về phần ca sĩ, người thường ngoạn chúng ta cũng phải hiểu cho họ nếu họ hát sai lời. Cứ tưởng tượng họ phải thuộc lời của hàng trăm bản nhạc, nghe đã thấy ngán ngẩm. Một người từ xưa tới nay không bao giờ thuộc hết lời của bản nhạc như tôi, thấy còn kinh hoàng hơn nữa. Những bản nhạc được gọi là nhạc quê hương tương đối có lời nhạc xuôi theo câu chuyện còn dễ nằm lòng, còn những bản nhạc thánh phòng ca từ kiêu sa viết theo cảm hứng của tác giả, các ca sĩ khó lòng mà theo nổi. Mỗi chữ là một đánh đố cho ca sĩ.

Nếu bài nhạc là một bài phổ thơ thì còn chết một cửa tứ nữa. Thí dụ như bản “Mộng Dưới Hoa”, nhạc sĩ Phạm Đình Chương phổ bài thơ “Tự Tình Dưới Hoa” của nhà thơ Đinh Hùng trong đó có câu: ‘*Mắt em **lả** bóng dừa hoang dại*’. Câu này thường bị các ca sĩ hát thành: ‘*Mắt em là bóng dừa hoang dại*’. Chữ “lả” diễn tả hình ảnh nên thơ của đôi mắt người thiếu nữ đẹp như bóng dừa rủ xuống. “Lả” hát thành “là” mất toi hình ảnh nên thơ này. Nhạc sĩ Phạm Đình Chương rất không vui về chuyện hát sai lời này. Ông cũng chính là ca sĩ Hoài Bắc, nên mỗi khi hát tới câu này, ông đột ngột dừng lại và nói: “*Lả bóng dừa hoang dại, các bạn ạ, đừng hát “là bóng”, mắt đẹp của câu thơ đi*”. Và ông hát tiếp!

Chẳng phải chỉ có thơ phổ nhạc, bản nhạc “**Xóm Đêm**” của ông, ra đời vào thập niên 1950, lời do chính ông viết, có câu: ‘*Qua **phên** vênh có hai mái đầu...*’. Các ca sĩ trẻ ít người biết “phên” là cái gì nên tự ý đổi thành “*Qua **chên** vênh có hai mái đầu*”. Thời của họ, những tấm phên được đan bằng tre dùng để ngăn làm vách của những căn nhà nghèo ở Sài Gòn thập niên 1950, bị vênh lên vì mưa nắng lâu ngày tạo thành một khe hở, đầu còn nữa. Họ làm sao có thể tưởng tượng được cảnh nhạc sĩ nhìn qua khe phên vênh thấy hai mái đầu chụm lại dưới ánh đèn “*hắt hiu vàng ánh điện câu*”. Tôi ngờ rằng nhiều ca sĩ trẻ cũng không biết “điện câu” là thứ điện chi.

Khoảng cách thời gian giữa khi bản nhạc được sáng tác và bản nhạc được ca sĩ hát lên cũng làm các ca sĩ lúng túng. Nếu chịu khó tìm hiểu tác giả và tác phẩm trước khi trình diễn, họ có thể khắc phục được lỗi hát sai lời này nhưng làm sao đòi hỏi được như vậy khi họ phải hát cả chục bài trong một buổi trình diễn. Chỉ quy lỗi cho các ca sĩ cũng tội cho họ trong khi các bản nhạc xưa không được ghi chép cẩn thận từ gốc để có thể dựa vào mà chỉnh sửa. Với mạng xã hội ngày nay cung cấp mọi thứ kể cả ca từ của các bản nhạc một cách cầu thả từ thế hệ này qua thế hệ khác dẫn tới việc lời nhạc được truyền bá sai lạc làm các ca sĩ hát sai lời.

Nhạc sĩ Quốc Dũng đã trần trở với tình trạng ca từ năm cha ba mẹ này. Ông cho biết trước đây các bản nhạc được phổ biến dưới hình thức tờ bướm in lời do chính tác giả viết và chính tác giả phổ biến nên ca từ bài hát ít khi sai. Những năm gần đây, các nhà xuất bản gom nhiều bản nhạc in thành tuyển tập. Họ làm ăn thiếu nghiêm chỉnh khi giao cho một người thu thập và sao chép lại. Nguồn thu thập của họ có khi không nguyên gốc, không phải văn bản từ chính tay tác giả nên chuyện sai lời là dễ hiểu.

Không chỉ các ca sĩ trẻ hát sai lời, các ca sĩ gạo cội cũng hát sai như diên. Ca sĩ Quang Dũng khi ca bài “**Lá Đổ Muôn Chiều**” của Đoàn Chuẩn và Từ Linh đã hát: ‘*Còn nhớ **phương** nào hoa đã rơi*’ thành ‘*Còn nhớ **hôm** nào hoa đã rơi*’. Hát “phương nào” thành “hôm nào” là đổi không gian thành thời gian. Viết tới đây tôi nhớ tới một lời nhạc của nhạc sĩ Phạm Duy: “*Đừng cho không gian **đụng** thời gian*”!

Danh ca Khánh Ly và nhạc sĩ Trịnh Công Sơn.

Khánh Ly hát sai lời nhạc Trịnh Công Sơn là điều ít ai nghĩ có thể xảy ra. Vậy mà có. Trong một buổi tọa đàm vào năm 2018, Khánh Ly đã thừa nhận như vậy. Bà cũng cho biết là khi sinh thời, nhạc sĩ họ Trịnh chưa bao giờ có những yêu cầu với những người hát nhạc của mình. Ông thích mọi người biểu diễn nhạc của ông theo cách riêng. Với ông, họ hát nhạc của ông đã đủ làm ông hạnh phúc. Ca sĩ Khánh Ly đã từng nói:

“Các ca sĩ bây giờ hát nhạc Trịnh theo tâm tư của họ, cảm xúc của họ lúc đó. Mình không thể chê: cô này phải hát thế này, cô kia phải hát thế kia. Cái khổ của người khi hát quên lời là bị trách móc. Tôi hát sai thì không ai nói gì cả. Đây là bởi tấm lòng thương cảm của mọi người đối với tôi, dành cho tôi nên không ai trách tôi hát sai, dù tôi hát sai lời nhiều. Có ca sĩ trẻ hát cùng tôi, họ hát đúng còn tôi hát sai nhưng khán

giả vẫn mặc định... họ hát sai, tôi hát mới đúng. Chúng ta hãy thông cảm, hiểu cho những ca sĩ... hát đúng bây giờ”.

Nhạc sĩ Văn Cao từng gọi nhạc Trịnh Công Sơn là “ca thơ”. Ca từ của ông không phân biệt được đâu là ca đâu là thơ. Ông nổi tiếng là rất tinh tế trong ca từ, lời phức tạp, nhiều tầng nghĩa. Ông thường dùng những từ rất độc đáo và lạ lẫm. Ca từ của ông riêng một cõi, không nhầm với ca từ của bất cứ ai khác. Trong bài “**Chiều Một Mình Qua Phố**”, ông viết ‘*khi nắng khuya chưa lên*’ nhưng bị hát nhầm là ‘*khi nắng mưa chưa lên*’. Nghe đã thấy...nhột. Trong bài “**Quỳnh Hương**” có câu ‘*nụ cười khúc khích trên lưng*’ vẽ lên một hoạt cảnh rất tình

tử và dễ thương của một thiếu nữ áp trên lưng người yêu, cười khúc khích. Vậy mà có ca sĩ hát thành ‘*nụ cười khúc khích trên môi*’. Nghe rất tầm thường, mất đi một hình ảnh vừa tinh nghịch vừa dễ yêu. Bài “**Một Cối đi Vê**”, câu hát ‘ngọn gió hoang vu thổi suốt xuân thì’ bị đổi thành ‘thổi buốt’ hay tệ hơn, ‘thổi xuống’ xuân thì. Một câu trong bài “**Diễm Xưa**”: ‘*Nhớ mai trong cơn đau vui*’ bị đổi thành ‘**Nhớ** mãi trong cơn đau vui’ làm mất đi một câu trách móc nhẹ nhàng của tác giả. Chữ ‘con tinh’ trong bài “**Một Cối đi Vê**”: ‘*con tinh yêu thương vô tình chợt gọi*’ nhiều ca sĩ không hiểu đã đổi thành ‘con tim’. “Con tinh” là một danh từ rất Huế chỉ những cô gái nhỏ, xinh xắn và nghịch ngợm bị người thân mắng yêu là “đồ yêu tinh”. Khi bị đổi thành ‘con tim’ thì tầm thường, chẳng ra làm sao. Nhưng vui nhất là câu ‘*em đi qua chuyến đò, thấy con trăng đang nằm ngủ*’ trong bài “**Biết Đâu Nguồn Cội**” bị trần tục hóa thành ‘*thấy con trâu đang nằm ngủ*’!

Nhạc sĩ Nguyễn Vũ.

Nhạc sĩ Nguyễn Vũ vừa ra đi vào ngày 24/9/2025, khi tôi đang viết bài này, là nạn nhân khá cay đắng. Bài hát nổi tiếng nhất của ông “**Bài Thánh Ca Buồn**”, ra đời vào năm 1972, bị sửa lời lia chia. Trong suốt nửa thế kỷ, ông rất rầu rĩ với đứa con bị hành hạ của mình. ‘*Rồi một chiều áo trắng thay màu*’ là một câu trong nhạc phẩm đã bị hát thành: ‘*Rồi một chiều áo trắng phai màu*’. Chỉ một chữ “thay” thành “phai” đã làm mất ý nghĩa của câu nhạc. Ông giải thích:

- Áo trắng thay màu có nghĩa chiếc áo trắng thơ ngây của cô nữ sinh ngày nào giờ đổi thay sang một màu áo khác khi ‘em qua cầu xác

pháo theo sau.

Chuyện đổi cả một cuộc đời đã trở nên vô nghĩa khi cho áo trắng “phai” màu. Áo trắng thì sao phai màu được. Ông đã từng tức giận khi nói với một phóng viên:

- Áo trắng phai thành màu gì? Màu... cháo lòng hả?

Câu ‘*Rồi những đêm thề trần đón Noel*’ bị đổi thành: ‘*Rồi những đêm thánh đường đón Noel*’. Nghe có vẻ hợp lý nhưng không hợp với ý tác giả. Nhạc sĩ cho biết:

- Với tôi, Noel từ lâu đã không còn là một lễ hội tôn giáo dành riêng cho người theo đạo nữa. Noel trở thành lễ hội chung của mọi người. Đó là ngày hội lớn được đón nhận bởi mọi quốc gia, mọi sắc tộc, mọi tầng lớp xã hội. Vậy nên Noel không gói gọn trong “thánh đường” mà trở thành niềm vui của “thế trần”.

Chưa hết. Ông cho biết:

- Câu tôi viết là ‘*Long lanh sao trời đẹp thêm môi mắt*’, nhưng thường ca sĩ lại hát ‘*Long lanh sao trời đẹp thêm đôi mắt*’. Hay ở câu: ‘*Cùng nhau quỳ dưới chân Chúa cao sang*’, vì trong đạo Công giáo có lễ hôn chân Chúa, nhưng nhiều ca sĩ lại hát không đúng thành ‘*Cùng nhau quỳ dưới tượng Chúa cao sang*’. Một câu khác, tôi viết ‘*Ồi giọng hát em mênh mang buồn*’ thì có người lại hát ‘*mênh mông buồn*’.

Kể ra thì còn nhiều câu hát bị sửa lời như trong ca khúc “Đêm Đông” của nhạc sĩ Nguyễn Văn Thương, câu ‘*Chiều chưa đi màn đêm rơi xuống*’ bị đổi thành ‘*Chiều chưa đi màn đêm buông xuống*’. Trong bản “**Riêng Một Góc Trời**”, nhạc sĩ Ngô Thụy Miên có câu: ‘*Nụ hôn đã mơ say, bờ môi ướt mi cay, nay còn đâu*’. Chữ “mơ” rất đắt, khi ca sĩ đổi thành “mê say”, mất hết vẻ đẹp tới rợn da gà của chữ “mơ”. Bài “**Dấu Tình Sầu**” cũng của Ngô Thụy Miên, ‘*Ngàn năm cho giá băng hồn / Tuổi buồn gầy lên màu mắt*’. Chữ “gầy” nơi đây cũng rất đắt. Vậy mà người ta đã bán rẻ chữ “gầy” bằng chữ “này” khiến chúng ta chỉ muốn bưng tai khi nghe. Nhạc sĩ Phạm Duy, bậc thầy về ca từ, trong bài “**Tuổi Thần Tiên**” ông viết: ‘*Cỏ trinh nữ tắm trong phần thông mờ / Khi mưa về, e then cỏ hoa*’. Vậy mà nữ lòng nào hát “em” thay vì “e” làm sai lạc hết chủ từ. Cỏ trinh nữ e then chứ không phải một “em” bá vợ nào đó xông vào e then.

Từ trái: Hoài Bắc, Thái Thanh, Hoài Trung.

Tôi nhớ khoảng cuối thập niên 1980, ca sĩ Quỳnh Giao khi đó còn ở thủ đô Washington D.C., đã có ra vài cassette mang tên “Kỷ Niệm”. Điềm đặc biệt là trước mỗi bài hát, cô mời tác giả bài hát nói một vài câu giới thiệu. Nhạc sĩ Vũ Thành chắc bị sửa lời bài hát nhiều nên giọng nói có vẻ bức bối. Ông nói đại khái: ca sĩ hát một bản nhạc như đọc một bức thư. Tác giả viết thế nào, cứ thế mà đọc, không được sửa chữ chi cả.

Vậy mà có những danh ca, tới đây ông nhấn mạnh: những “đại danh ca”, vẫn thích sửa lời của tác giả khi trình bày bản nhạc. “Đại danh ca” Thái Thanh đã có lúc sửa lời nhạc của ông anh rể Phạm Duy. Bài “Cho Nhau”, tác giả viết: ‘Cho nhau ngồi bút cùn tro / Cho nhau, cho những câu thơ tàn mùa / Cho nốt đêm mơ về già’. Thái Thanh hát: ‘Cho nhau ngồi bút còn lưa / ... / Cho nốt đêm mưa về già’. Phạm Duy viết: “Cho nhau thù oán hờn ghen / Cho nhau một cõi âm ty một miền’. Thái Thanh hát: ‘Cho nhau một nỗi âm ty một miền’. Tác giả Nghiêm Nguyễn giải thích: “‘Lưa’ là chữ cổ, nghĩa là “còn sót lại”, nhưng mang một âm thanh u hoài, luyến lưu, tiếc nuối. Dĩ nhiên “ngồi bút cùn tro” mang ý nghĩa chính xác hơn, nhưng nghe không thi vị bằng “ngồi bút còn lưa”. “Cho nốt đêm mơ về già” có nghĩa là cho hết đi, không còn chừa gì cả, nhưng “Cho nốt đêm mưa về già” nghe sâu nặng, thủy chung hơn. Chữ “nỗi” mang ý nghĩa sâu xa, hay hơn chữ “cõi”. Vì từ “cõi” mang một ý niệm hữu hình về không gian, tuy có vẻ bao la nhưng hữu hạn. Còn “nỗi” là một ý niệm vô hình, diễn tả tâm trạng con người, tưởng chừng như nhỏ bé so với “cõi” không gian, nhưng thật ra mông mênh, vô tận lòng người”.

Không nghe nói phản ứng của bậc thầy chữ nghĩa Phạm Duy nhưng coi bộ ông không thể không gật đầu!

10/2025

Song Thao